

# Dorota Krystyna Rembiszewska

---

## Nazwy nieślubnego dziecka w historii i dialektach polszczyzny

---

Studia Germanica Gedanensia 17, 57-66

---

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dorota Krystyna Rembiszewska  
Instytut Sławistyki PAN  
Warszawa

## Nazwy nieślubnego dziecka w historii i dialektach polszczyzny

S. Bystron w pracy o imionach, wydanej w dwudziestoleciu międzywojennym, pisze o swoistej stygmatyzacji dziecka nieślubnego: *powszechny zdaje się panuje po wsiach zwyczaj nadawania przez księży nieślubnym dzieciom imion nieużywanych w parafii, aby tych młodocianych przestępców odseparować w ten sposób od rówieśników. (...) Tak np. w okolicach Sambora ksiądz nadaje dziecku imiona jak Kassjan, Niecefor (Ancyfor), Tytus (Tyfus), dziewczęta otrzymują cygańskie imię Matrony (...). Na Pokuciu księża również bawią się wyszukiwaniem nieznanym, czasem osobliwych imion: Karpan, Markian, Fteompunt, Ksenofont, Onysyfor, Aksepsym, Amfytoch, Aftanazy, Sofron, Kieryto, żeńskich jak Fifrona, Jewhenija, Ahatija, Hłykenia, Orynka, Kieryna, Mokra (Bystron 1938: 46–47).*

Dziecko nieślubne oznaczało, jak wiadomo, izolację matki, pewne wykluczenie z grona społeczności. Tak więc oprócz wymienionego naznaczenia, unikano także wpisywania profesji rodziców do ksiąg metrykalnych. Mogłam to sprawdzić na przykładzie ksiąg metrykalnych jednej z miejscowości na Podlasiu – w Wysokim Mazowieckiem. W księdze dzieci urodzonych w 1808 i 1809 r. zapisano troje niemowląt z adnotacją ‘dziecko z nieprawego łoża’, bez informacji o zawodzie rodziców, podczas gdy we wcześniejszych i późniejszych metrykach podano np. szewc, kuzmierz, garncarz.

Także obszaru powiatu wysokomazowieckiego dotyczy nieopublikowana książka, będąca zapisem życia codziennego mieszkańców wsi Białe pod Ciechanowcem, gdzie możemy przeczytać o traktowaniu osoby mającej nieślubne dziecko i jej potomstwa: *Jeszcze więcej obmowy spotykało kobietę, która miała dziecko panną. Dziecko to nie miało łatwego żywota. W oczy i poza oczy nazywano go bękartem i znajdkiem. Miała się przy tym za swoje od matki, jeśli ta była wąklicą czyli złośnicą. Przy każdej sposobności matka przypominała córce, jak ganita jej postępowanie z ojcem znajdka (Nienaltowski 1987: 10).*

Pogrupowanie nazw dziecka nieślubnego w polszczyźnie może przebiegać na kilka sposobów. Jeśli weźmiemy pod uwagę kryterium chronologiczne, wyróżnimosz najstarszą warstwę, do której należą wyrazy: *bastard*, *bebiś*, *bękart*, *pokrzywnik*, *wyleganiec*.

Gdyby podstawę podziału miało stanowić kryterium geograficzne, wyodrębnić możemy nazwy ograniczające się do występowania w określonych dialektach, np. *bąkoś*, *banach*, *basak*, *bębas*, *bęch*. Następny sposób wyodrębniania nazw to poklasyfikowanie według opozycji rodzimy – obcy. Do interesujących wniosków może doprowadzić wskazanie motywacji znaczeniowych poszczególnych nazw.

Zacznę od nazw najdawniejszych. Wyraz *bękart* ma poświadczenia od XVI w., np. w *Ortylach magdeburgskich* (SStp I 78) oraz późniejsze m.in. u Murmeliusa (1528 r.), Bartłomieja z Bydgoszczy (1532 r.) (SPXVI II 89). W dawnej polszczyźnie mamy także formację *bękarcie* ‘ts.’ (SPXVI II 89) oraz derywaty oznaczające ‘nieślubną córkę’ – *bękarta*, *bękartka* (SPXVI II 90).

SWil I 73 odnotował *bękart* ‘dziecię nieprawego łoża, dziecko miłości, pokrzywnik’, *bękarcie* ‘syn lub córka nieprawego łoża; bękart’ oraz *bękartka* ‘córka nieprawego łoża, córka naturalna’, a także *bękart* w innych znaczeniach, gdzie istotnym elementem znaczenia jest ‘niższa kategoria, coś mniej wartościowego, coś odstępującego od zwyczajowego porządku’: ‘(o zwierzętach) z rodziców różnego gatunku’, ‘(u kuśnierzy) pewien gatunek futra sobolego, gorszego’, ‘rzecz oddalająca się od swego rodzaju, odrodek, wyrodek’. Wyraz występuje w SJPDor – *bękart pogard*. ‘dziecko nieślubne’ oraz w USJP I 245 *pot. pogard*. ‘nieślubne dziecko’ jako pożyczka niem. *Bankhart*, *Bankert*.

SGPA II 106 traktuje nazwę jako ogólnogwarową.

BSE 24 wyraz *bękart* objaśnia niem. *Bankhart*, *Bankert*, jako złożenie od *Bank* ‘ławka’ (w przeciwieństwie do łoża małżeńskiego) oraz komponentu na wzór imion *-hart*, *-art*. Człon *Hart* – ze stwniem. *hart* ‘silny, mocny, krzepki, dzielny’ stał się podstawą dla nazw osobowych znanych polskiemu systemowi nazewnictwu: *Burhart*, *Gebhard*, *Lenhart* itd. (SEMSNS V 92–93). Taką interpretację znajdujemy także u Klugego, który ponadto wyjaśnia, że upowszechnienie się członu *-hart* jako elementu składowego wynika z podobieństwa fonetycznego z *Bastardem* (Kluge EW<sup>23</sup> 78).

W języku niemieckim *Bankert* był poświadczany od XV w. (Kluge l.c.).

Nazwa *Bankert* ‘dziecko nieślubne’ jest rozpowszechniona w śląskich dialektach niemieckich (Mitzka I 90), w rozproszeniu pojawia się jako określenie pejoratywne w niemieckich dialektach Prus Wschodnich (PrWb I 544), natomiast *Bankert* obocznie do *Bankerer* ‘ts.’ niemal powszechnie notowano (synonimicznie do *Balg*, *Huren-balg*, *-bankert*) w dialektach niemieckich na terenie Czech i Moraw (SdWrtb II 55).

Natomiast w języku czeskim występuje forma *panchart* (w wyniku metafazy także *parchant*), będąca początkowo terminem prawnym, który oznaczał ‘syna niezależnej (nie niewolnicy), wolnej matki, ale nie niezależnego ojca’, a później stał się nazwą ‘dziecka nieślubnego’ (MachES-2 432). W słowniku staroczeskim podano trzy warianty fonetyczne *pankhart*, *panchart*, *pankart*

(oprócz synonimów *levoboček*, *nemanželske dítě*) (Stčsl 48), w słowniku Kotta, a więc dotyczącym czeszczyzny z przełomu XIX i XX w. wymieniono trzy oraz *panihart*, *panikart*, *pakart* (Kott II 485). W słowniku współczesnego języka czeskiego zanotowano *parchant*, *panchart* (SSJČ II 519). Formy z nagłosowym *p*- występują także w języku słowackim – w historycznym: *pankhart* ‘dziecko nieślubne’ (HSSJ III 462), współczesnym i gwarowym: *pankhart*, *panghart* ‘wyzwisko na nieślubne dziecko’ (SSJ III 20, SSN II 715).

Zamiana w czeskim i słowackim *b*- na *p*- wiąże się z tendencją do utożsamiania się ze słowiańskimi bezdźwięcznymi samogłosek mocnych w dialektach górnoniemieckich, które były bezpośrednim źródłem zapożyczeń. Zatem polska postać wyrazu *bękart* wskazuje na bezpośrednie zaczerpnięcie z języka niemieckiego z dialektów środkowych i północnych.

W słowniku XVI-wiecznej polszczyzny zapisano *bęsz* jako deminutivum od *bękart* ‘ts.’ (SPXVI II 90). SStp tej nazwy nie rejestruje. Natomiast SWil I 73 podaje *bęś* jako oddzielne hasło z odesłaniem do *bękart*. Tę samą postać lokalizowano w Małopolsce *bęś* ‘dziecko nieślubne, bękart’ (SGPA II 107).

Jedną z najstarszych nazw jest *mamzer* ‘dziecko z nieprawego łoża, nieślubne’, odnotowany w SPXVI XIII 14 z cytatem m.in z Marcina Czechowica „Rozmowy christianskie” z 1575. W Biblii Jakuba Wujka, którego nie cytuje SPXVI zapisano: *Nie wnidzie Mamzer, to jest z nierządnicie urodzony do kościoła Pańskiego* (Deut 23,2). Nazwa znajduje się u L III 39, w SWil I 628 – *mamzer*, *manzer* ‘1. bękart, potomek nieprawego łoża, 2. Żyd ochrzczony, ochrzta’ oraz w SWar II 871 – *mamzer*, daw. *mamzer*, *manzer* ‘ts.’.

Wyraz *mamzer* zamieszcza BSE 321 jako ‘bękart’, ‘wychrzta’ z hebr. *mamzer*, z przytoczeniem z 1626 r. i objaśnieniem dość osobliwym „przez nieporozumienie, niby od *mamki*?”.

W kulturze żydowskiej *mamzer* oznacza ‘dziecko urodzone ze związku cudzołóżnego lub kazirodczego’. Autorka przekładu *Encyklopedii tradycji i legend żydowskich* zastrzega, że w językach angielskim i polskim brak stosownego odpowiednika tej nazwy, a „tłumaczenie go za pomocą słowa „bękart” jest niewłaściwe, gdyż *mamzer* nie oznacza dziecka nieślubnego” (EncŻyd 169), ale dziecko, które urodziło się po ślubie matki z innym mężczyzną. Status mamzera jest dziedziczny. Natomiast M. Brzezina 1986: 61 w pracy o polszczyźnie Żydów objaśnia, że *mamzer* to hebr. ‘nieślubne dziecko’ i ‘cudzoziemiec’.

Nazwa *bebiś* ‘ts.’ za Glincherem z 1558 r. podano w SPXVI II 38.

Wyraz *pokrzywnię* podaje SPXVI XXVI 399; brak poświadczeń w SStp. W SWil II 1105 zamieszczono *pokrzywnik*, *pokrzywniczek*, *pokrzywniczka* jako nazwy metaforyczne oznaczające ‘dziecię nieprawego łoża, bękart’.

Ten od dawna znany wyraz – *pokrzywnik* w latach 50. XX wieku utrzymał się w powiecie ostródzkim na Mazurach (SWM V 14), był także poświadczony z ziemi chełmińsko-dobrzyńskiej (Maciejewski 1969: 226).

Co do pochodzenia wyrazu poglądy są podzielone. BSE 23 nazwę *pokrzywnik* łączy z *pokrzywą* „nie dlatego że ‘w pokrzywach splodzony’, co byłoby gustem osobliwszym, lecz dla przesady, że kobieta po akcie mokrzyła na

pokrzywy płodu pozbędzie”. Taką etymologię podważa S. Szober i sugeruje, że gdyby przyjąć interpretację Brücknera, to musiałaby wystąpić postać \**koprzywnik*. Szober wiąże *pokrzywnik* z przymiotnikiem *krzywy*: „*pokrzywnik* to *krzywe* w przeciwieństwie do dziecka *prawego*” (Szober 1929: 600). Autorzy monografii o stopniach pokrewieństwa na Warmii i Mazurach sugerują, że „w *pokrzywniku* należy wiedzieć pogardliwe wyrażenie oznaczające ‘urodzonego w pokrzywach’ (byle gdzie) (SWM V 15).

Okazuje się jednak, że nazwa poświadczona jest już w XV w. i to właśnie w postaci *koprzywnik* – z 1431 r. (SS<sup>t</sup>p VI 333) i niewiele później z r. 1434 w formie z metatezą – *pokrzywnik* (l.c.). Również w języku czeskim występuje *kopřivník* i pokrewne.

*Słownik polszczyzny XVI w.* interpretuje, iż „nazwa przejęta od pisklęcia kukułki, która podrzuca jajka do gniazda pokrzywki (*płochacza pokrzywnicy*) (SPXVI XXVI 399). Ta dość przyzwoita etymologia pozostaje w ścisłym związku z informacją w SWil II 1105: „Pokrzywka, ojciec wychowujący bękart w mniemaniu, że własne dziecko. Kukułka jaja swe kładzie w gniazdo pokrzywce. Więc łacinnicy zowią pokrzywkami owe ojce, co żywią cudze dzieci podmiotowe. Pokrzywnikami Polak takie dzieci zowie”.

Nazwa *wyleganiec* pojawia się w Biblii królowej Zofii – *vileganyez* (Deut 23,2), SS<sup>t</sup>p X 492 podaje ją z licznymi cytatami z tekstów XV-wiecznych – *wyleganiec* ‘nieślubny syn’, w tym także z Biblii. SWil II 1973 rejestruje wyraz *wyleganiec* ‘bękart’ jako nieużywany. SGP III 61 wyraz *wyleganiec* w znaczeniu ‘łagas [sic!], znaledek’ odnotowuje za Rocznikiem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk VII 83. KarSGPA ma tylko to poświadczenie.

Trudnym do interpretacji etymologicznej jest wyraz *bachor*. Według *Polskiego słownika judaistycznego* (Słownik judaistyczny 2003: 134) nazwa *bachor* w języku biblijnym odnosiła się do młodego, nieżonatego mężczyzny; później także do żonatego. Wyraz ten wywoływał pozytywne skojarzenia.

*Bachor* pojawia się w późniejszych słownikach polszczyzny – SS<sup>t</sup>p oraz SPXVI go nie notują. SWil I 42 podaje *bachur*, zdr. *bachurek* tylko w znaczeniach: ‘1. niesforne, krzykliwe dziecko, szczególnie żydowskie, 2. młody kiernoz, stadnik’, SJP<sup>Dor</sup> podobnie – *bachur* z kwalifikatorem *daw*. ‘dziecko, zwłaszcza żydowskie’. USJP I 169 zamieszcza wyraz *bachor* z kwalifikatorami *pot. posp.* ‘o dziecku’, bez informacji etymologicznej. M. Brzezina 1986: 328–329, w pracy poświęconej polszczyźnie Żydów cytuje liczne poświadczenia *bachora* jako ‘1. ‘dziecko żydowskie, 2. dziecko w ogóle’.

Nazwa ta oprócz znaczenia ‘dziecko’, jako ‘dziecko nieślubne’ występuje w gwarach: *baxur* – na Pomorzu, na Śląsku; w Lubelskiem (SGPA I 245); *bachor*, *bachur* na Mazowszu (AGM I, cz. II 90, SGPA l.c.), *baxor*, *baxur* (RembKar, Rembiszewska 2007: 132), *bachur* (Czark 110, Nienal) – na Podlasiu.

Ponadto z północnego wschodu Polski pochodzą poświadczenia nazw współrdzennych: *bachorek*, *bachurek* ‘dziecko nieślubne’ (SGPA I 247) oraz *bęchur* z Kielecczyny (rzadziej niż tylko ‘dziecko’ – SGPA II 103). O popularności tej formacji mogą świadczyć nazwiska *Bachorek*, *Bachurek* spotykane

u mieszkańców miejscowości położonych w obecnym województwie podlaskim, np. Białymstoku, Ciechanowcu, Wysokiem Mazowieckiem.

Na podstawie informacji w słownikach, w poszczególnych okresach rozwoju języka, można prześledzić proces zmiany semantyki wyrazu – od znaczenia podstawowego ‘dziecko, młodzieniec’ przez ‘dziecko niesforne, zwłaszcza żydowskie’, po finalne ‘nieślubne dziecko’. Jak się wydaje, domena docelowa wynika z połączenia negatywnego określenia dziecka z nazwą Żyda, nacechowaną pejoratywnie. Ostateczne przekształcenie, dające w rezultacie nazwę dziecka nieślubnego nastąpiło na płaszczyźnie gwar, bo jedynie poświadczenia w źródłach dialektalnych sygnalizują powyższe znaczenie. Istotne jest tu także zachowanie elementu semantycznego, jaki stanowi młodość, niedorosość.

Okazuje się, że takie wnioskowanie nie musi okazać się ostateczne. BSE 10 zamieścił hasło *bachor*, *bachur* jako ‘dzieciak’ lub ‘bęben (żydowski szczególnie)’, z hebraj. *bāchur* [sic] ‘młodzieniec’, co utwierdzałoby w poprawności mojego rozumowania. Jednak inne źródło pochodzenia proponują późniejsi badacze. BaŃSE I 23 odnotowuje *bachor pogard*. ‘dzieciak’, za Bandtkiem z 1806 r. przytacza *bachur* ‘bękart’ i podaje jako źródło nazwę *bach* ‘ts.’ zamiast *bęch*, co ma być skrótem od stp. *bękart*. Zdaniem autora słownika nieuzasadnione jest kojarzenie omawianego wyrazu z jid. *bucher* || *bocher* ‘kawaler; nieżonaty, dorosły młodzieniec (nigdy o małym dziecku)’, natomiast należy go łączyć z ros. *bachur* ‘kochanek’ (od *bachatʹ* ‘futuere’ [odbywać stosunek płciowy]). Taka interpretacja kłóci się z argumentacją Vasmera, który ros. *бѣхъ* ‘kochanek, młody Żyd’ wywodzi właśnie ze starojidyszowego *bāchūr* i niemiecko-jidyszowego *Bacher* ‘młody człowiek, nauczyciel’ (Vasmer I 137). H. Taborska, objaśniając kaszubski wyraz *beber* ‘dziecko nieślubne’, odwołuje się do psł. \**bachorʹ* ‘coś napęczniałego, obrzmiałego; brzuch’, pol. dial. ‘wnętrzości’, pol. liter. *bachor* ‘o dziecku, zwłaszcza nieznośnym’, tym samym opowiada się za słowiańskim źródłosłowem (SEK I 101). Jeśli jednak weźmiemy pod uwagę geografie wyrazu *bachor* jako ‘dziecko nieślubne’ w dialektach polskich, a więc na obszarze wschodnim, gdzie społeczność żydowska w przeszłości stanowiła większość, można uznać zapożyczenie z jidysz lub co najmniej wpływ jidysz na wykształcenie się znaczenia ‘dziecko nieślubne’.

Oddziaływanie polszczyzny w zakresie ekspansji tego wyrazu zaznaczyło się we wschodniej Słowiańszczyźnie. W językach białoruskim i ukraińskim nazwa *бѣхъ* wśród licznych znaczeń ma także ‘nieślubne dziecko’ i traktowane jest jako pożyczka ze starojidyszowego przez polski (ESBM I 335). W gwarach białoruskich na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim wyraz występuje w różnych wariantach fonetycznych: *бѣхъ*, *бѣх'оп*, *бѣхъ* (SłPogr I 175) oraz jako ‘dziecko nieślubne płci żeńskiej’ *бѣхъпка* (l.c.).

W SStp I 70 znajdujemy nazwy *baster*, *bąster* ‘dziecko z nieprawego łoża, bękart, spurius nothus’ poświadczone z 1449 r., 1458 r., 1462 r., 1500 r. oraz *basterka* ‘córka nieprawego łoża’. SPXVI II 26 odnotowuje *baster* (za Klonowicem), *bastert* (m.in. za Mączyński), *bastard* (za Lindem) ‘dziecko z nieprawego łoża, nieślubne; bękart’ wraz z synonimami *bebiś*, *bękart*, *bęsz*, *manzer*, *nalezionek*, *pokrzywnik*.

SWil I 53 podaje *bastard*, *baszstart*, daw. *baster*, zdr. *bastrzę* z kwalifikatorem *nieużywany* ‘dziecię nieprawego łoża; syn naturalny’ oraz informację o pochodzeniu – „bastard od *bassum* (niskość), że on niższym od prawnie urodzonego” (l.c. 54); inne podane znaczenia potwierdzają słuszność tej motywacji, gdyż wszystkie zawierają element ‘coś odmiennego, odstępującego od normy’: ‘rzecz jakakolwiek oddalająca się od swego rodzaju, wyrodek’, *bastardy* ‘armaty różniące się od zwyczajnych gatunków’. USJP I 205 jako źródło zapożyczenia *bastarda ksiązk.* ‘dziecko nieślubne, zwłaszcza potomek królewski ze związku pozamałżeńskiego’ wskazuje niem. *Bastard* i włos. *bastardo* ‘bękart’. Natomiast wydany w 2007 r. *Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych* objaśnia wyraz *bastard* jako ‘dawniej: dziecko zrodzone ze związku osoby pochodzenia szlacheckiego z osobą niższego stanu – nieślubne lub będące owocem małżeństwa morgantycznego; częste wyzwisko’ i traktuje jako pożyczkę z niem. *Bastard*, początkowo ‘prawnie uznany, ale nieślubny syn szlachcica’ (Markowski, Pawelec 2007: 94).

Z gwar polskich *bastard* został poświadczony w SGPA I 424 tylko z Opolszczyzny.

BSE 17–18 odnotowuje, że *bastard* pochodzi z franc. *bâtard* (o splodzonym na byle czym *bast* ‘podkład siodła?’), a to z łac. *bastardus* i dodaje „Nazwę przenoszono i na rzeczy mniej pewnej dobroci, napoje, sukna” (BSE 24).

Według Klugego w języku niemieckim *Bastard* jest poświadczony od XIII w.; śrwniem. *bast(h)art* to pożyczką ze starofrancuskiego *bastard*, który oznaczał ‘uznanego syna szlachcica z niepoślubionej z nim kobiety’. Jednak badacz sugeruje wątpliwe pochodzenie. Jego zdaniem najbardziej prawdopodobne jest wyjściowe znaczenie ‘dzika latorośl’ (Kluge EW<sup>23</sup> 84).

Jak wspomniałam, niektóre nazwy są charakterystyczne tylko dla pewnych obszarów gwarowych, arealy ich występowania mają niewielki zasięg.

Wyraz *bajstruk* ‘bękart’ cechuje gwary na wschodzie Polski i dawnych kresach wschodnich (SGPA I 425, Kudzinowski 2007: 132, Nienal), poza tym w gwarach polskich na Litwie znane są współrdzenne *bastruczek*, *bajstruczka* (SGPA I 424), inne formacje mające ten sam rdzeń to *bastrom*, *bastroń*, *bajstroń* zanotowane w okolicach Pułtuska na Mazowszu (SGPA I 425).

Ukr. *баїцтр'юк* stanowi przekształcenie stp. *baster*, a to ze śrwniem. *bastard* (ESUM I 118), w gwarach występują forma żeńska *баїцтр'ючка* i zdrobnienie *баїцтр'ючок* *баїцтер*, nacechowane negatywnie (Znaki 2006: 25). W języku ukraińskim wyraz *bajstruk* został utrwalony w przysłowiu *He баїцтр'юкови грих, а батькови*. Nazwa *bajstr'uk* pojawia się sporadycznie w gwarach bojkowskich (AGB III m. 181).

W języku białoruskim *баїцтр'юк*, *бастр'юк* ‘nieślubne dziecko’ jest również zapożyczeniem z polskiego (ESBM I 281). W gwarach białoruskich pogranicza oprócz form męskich *баїцтр'юк*, *бастр'юк* występuje żeńska *баїцтр'ючка* (SiPogr I 153).

Do literackiego języka rosyjskiego *баїцтр'юк* zapożyczono z języka ukraińskiego w XIX w. Na niemieckie jako pierwotne źródło nazwy *баїцтр'юк* wskazywał już Dal (ESJR I, z. 2: 13).

Przesiedleńcom z Wileńszczyzny na zachodzie Polski znany jest wyraz *blednik* ‘nieślubne dziecko’ (Węgorowska 2000: 75). BSE 29 odnotowuje *bladin syn, bledyniec, blednik* ‘syn nierządnic’. Nazwa ta jest motywowana wyrazem *bladź* z ros. *блядь* ‘ prostytutka; kobieta rozpustna’ (Dal I 245).

Dla kresów północno-wschodnich znamieny jest frazeologizm *przynieść w przypole dzieciuka* ‘mieć nieślubne dziecko’ – na Wileńszczyźnie *prypoła* to ‘podołek fartucha lub spódnicy’, brus. gwar. *прынола* (SłowLit 341).

Dwie nazwy ‘dziecka nieślubnego’ ograniczają się do kaszubskiego obszaru językowego – *beber* pogard. (SGPA II 13, SEK I 101), *bęks* (SGPA II 106). *bąks* (SEK I 101).

Jak podaje SEK I 101 *bęks* jest pożyczką niemiecką. Wyraz *Banks* ‘dziecko nieślubne’ notowano na przykład w dialektach niemieckich na terenie Prus Wschodnich oraz w okolicach Wejherowa i Karlikowa (PrWb I 546).

Wyraz *beber* według H. Taborskiej należy wiązać z kasz. *bebex* ‘brzuch’, który uległ przekształceniu na gruncie kaszubskim z powodu oddziaływania szczególnie produktywnego niem. suf. *-er*.

Głównie na Mazowszu znana jest nazwa *szuber*. SGP V 134 lokalizuje wyraz *siuber* ‘nieprawe dziecko’ na Mazowszu (Pułtusk, Przasnysz), KarSGPA nazwy z rdzeniem *szuber* również podaje z Mazowsza, Kurpi i wyjątkowo z Wielkopolski: *szuber* ‘nieślubne dziecko’ (Sierpeckie, Ciechanowskie, Kurpie, Rypińskie – Wlkp.), *szuberek* ‘nieślubne dziecko’ (Płockie, Ostrołęckie), *szuberką* ‘nieślubne dziecko’ (Ostroł.). Według AGM I, cz. II 89 wyraz *szuber* (*siuber*) charakteryzuje Mazowsze północno-zachodnie oraz Mazury, Działdowskie i ziemię dobrzyńską. Tę lokalizację potwierdza poświadczenie z ziemi chełmińsko-dobrzyńskiej *šuber* ‘dziecko nieślubne’ (Maciejewski 1969: 226) oraz adnotacja w NKPP jako nazwa mazowiecka *siuber*.

Jako źródło (prawdopodobne) tej nazwy podaje się niem. *unterschieben* ‘podrzucać coś’, z odesłaniem do *die Unterschiebung* ‘podrzucanie (dziecka)’ (AGM I.c.). SWar VI 121 odnotowuje *siuber* ‘dziecko nieprawe, bękart’ oraz podaje, że etymologia jest nieznaną.

W gwarach polskich na określenie ‘dziecka nieślubnego’ istnieje kilka nazw utworzonych od podstawy *znaleźć*. Na Mazowszu i sporadycznie w Wielkopolsce zapisano wyraz *znajda* (AGM I, cz. II 89), w północno-wschodniej Wielkopolsce przeważa wyraz *znajdor*, sporadycznie pojawia się na Mazowszu, występuje także na Kujawach, na ziemi chełmińskiej i na Pomorzu (AGM I, cz. II 89) na niewielkim obszarze południowego Mazowsza oraz na Podlasiu, w Lubelskiem i w Małopolsce odnotowano *znajducha* (AGM I, cz. II 89). Nazwa *znajdek* charakterystyczna jest dla gwar południowo-zachodniej Wielkopolski, Kujaw, w Łęczyckiem, Sieradzkim, w północnej Małopolsce oraz na Mazowszu i Podlasiu (AGM I, cz. II: 89).

Na Warmii i Mazurach rozpowszechniona jest nazwa *znalazek*, a ponadto występują współrdzenne *nalazek, nalezieniec, nalezionek* (SWM V 14).

Jak wynika z przedstawionego przeglądu nazw, najbardziej obfite nazewnictwo ‘dziecka nieślubnego’ znajdujemy w dawniejszej polszczyźnie. Do dzisiaj, z tych dawnych, zachowały się nazwy obce, jak *bękart, bastard*, które



właściwie należą do stylu książkowego bądź występują w gwarach. We współczesnej polszczyźnie, w związku ze zmianami obyczajowymi, akceptacją dzieci spoza związków małżeńskich, właściwie brak jednowyrazowych nazw.

## Literatura

- AGB – *Atlas gwar bojkowskich* 1980–1991, opracowany przez zespół Instytutu Słowianoznawstwa PAN pod kier. J. Riegera, Wrocław, t. I–VII.
- AGM – *Atlas gwar mazowieckich* 1971–1992, red. A. Strzyżewska, H. Horodyska-Gadkowska, t. 1, t. 2–10 red. A. Kowalska, A. Strzyżewska-Zaremba, Warszawa–Wrocław.
- BańSE – A. Bańkowski 2000, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. I–II, Warszawa.
- Berneker – E. Berneker 1908–1913, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, erster Band, A–L, Heidelberg.
- BSE – A. Brückner 1990, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Bystroń 1938 – J. Bystroń, *Księga imion w Polsce używanych*, Warszawa 1938.
- Czark – L. Czarkowski, *Powiat Bielski w gub. grodzieńskiej*, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, t. I Wilno 1908, 39–132.
- Dal – Вл. Даль 1955–1956., *Толковый словарь живого великорусского языка*, I–IV, Москва.
- EndŻyd – A. Unterman 2003, *Encyklopedia tradycji i legend żydowskich*, przeł. O. Zienkiewicz, Warszawa.
- ESBM – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* 1978 i nast., рэд. В.У. Мартынаў, Мінск.
- ESJR – *Этимологический словарь русского языка* 1963–1975, ред. Н.М. Шанский, т. I–II, Москва.
- ESUM – *Етимологічний словник української мови* 1982 i nast, ред. О.С. Мельничук, Київ.
- HSSJ – *Historický slovník slovenského jazyka*, red. M. Majtán, Bratislava 1991 i n.
- KarAGWB – Kartoteka *Atlasu gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny* w Instytucie Slawistyki PAN w Warszawie.
- KarSGPA – Kartoteka *Słownika gwar polskich*, w Instytucie Języka Polskiego w Krakowie.
- Kluge EW<sup>23</sup> – F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 23. Aufl., bearb. von E. Seebold, Berlin–New York 1995.
- Kott – F.Š. Kott 1878–1893, *Česko-německý slovník, zvláště gramaticko-frazeologický*, I–VII, Praha.
- Laskowski 1966 – R. Laskowski 1966, *Słowiańskie \*bachorъ : \*bachorъ : \*bachurъ*, „Rocznik Slawistyczny”, t. XXVI, 51–57.
- Linde – M.S.B. Linde 1854–1860, *Słownik języka polskiego*, t. I–VI, Lwów, reprint Warszawa 1994–1995.
- MachES-2 – V. Machek 1968, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha.
- Maciejewski 1969 – J. Maciejewski 1969, *Słownik chełmińsko-dobrzyński (Siemoń, Dulsk)*, Toruń.

- Markowski, Pawelec 2007 – A. Markowski, R. Pawelec 2007, *Wielki słownik wyrazów obcych i trudnych*, Warszawa.
- Mitzka – W. Mitzka 1963–1965, *Schlesisches Wörterbuch*, I–III, Berlin.
- Nienal – S. Nienałtowski, *Słownik wsi Białe w woj. łomżyńskim*. Rękopis w zasobach IS PAN w Warszawie.
- Nienałtowski 1987 – S. Nienałtowski 1987, *Życie codzienne we wsiach Białe i okolicznych oraz tamtejsze zwyczaje i obyczaje w okresie międzywojennym*, Warszawa. Maszynopis w zbiorach Biblioteki Muzeum Etnograficznego.
- NKPP – *Nowa księga przysłów polskich 1969–1978*, pod red. J. Krzyżanowskiego, t. I–IV, Warszawa.
- PrWb – *Preussisches Wörterbuch 1974–2005*, t. I–VI, begr. von E. Riemann, hrsg. von E. Riemann (U. Tolksdorf, R. Goltz), Neumünster.
- PS – *Příruční slovník jazyka českého 1933–1957*, t. I–VIII, Praha.
- SdWrtb – *Sudetendeutsches Wörterbuch. Wörterbuch der deutschen Mundarten in Böhmen und Mähren-Schlesien 1988 i n.*, hrsg. Von H. Engels (O. Ehrismann), München.
- SEMSNS – *Słownik etymologiczno-motywacyjny*, Część 1 *Odapelatywne nazwy osobowe*, 2000, oprac. A. Cieślíkowa; Część 5. *Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego*, 1997, oprac. Z. Klimek, Kraków.
- SGPA – *Słownik gwar polskich 1977 i nast.*, opr. przez Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie pod kier. M. Karasia, od t. II pod kier. J. Reichana, od t. VI pod kier. Joanny Okoniowej, Wrocław.
- SJPDor – *Słownik języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego, t. I–XI, Warszawa, 1958–1969. Przedruk elektroniczny 1997.
- SłowLit – J. Rieger, I. Masojć, K. Rutkowska 2006, *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*, Warszawa.
- Słownik judaistyczny 2003 – *Polski słownik judaistyczny. Dzieje. Kultura. Religia. Ludzie 2003*, oprac. Z. Borzymińska, R. Żebrowski, t. I, Warszawa.
- SlPogr – *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе награнічча*, т. I–V, Мінск 1979.
- SPXVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku 1966 i nast.*, red. M.R. Mayenowa, (F. Pępowski), Wrocław.
- SSJ – *Slovník slovenského jazyka 1959–1968*, red. S. Peciar, t. I–VI, Bratislava.
- SSJČ – *Slovník spisovného jazyka českého 1960–1971*, t. I–IV, red. B. Havránek, Praha.
- SSN – *Slovník slovenských nářečí 1994 i nast.*, red. I. Ripka, Bratislava.
- SStp – *Słownik staropolski 1953–2004*, red. S. Urbańczyk, t. I–XI, Warszawa–Kraków.
- Stčsl – *Staročeský slovník 1977 i nast.*, red. B. Havránek, F. Ryšánek, I. Němec, Praha.
- SWar – *Słownik języka polskiego 1908–1927*, ułożony pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego, I–VIII, Warszawa (tzw. *Słownik warszawski*).
- SWil – *Słownik języka polskiego 1861*, wypracowany przez A. Zdanowicza, M. Bohusza Szyszkę i innych, t. 1–2, Wilno.
- SWM V – E. Jurkowski, I. Łapiński, M. Szymczak 1959, *Słownictwo Warmii i Mazur. Stopnie pokrewieństwa. Życie społeczne i zawody*. Wrocław.

- Szober 1929 – S. Szober 1929, *Kilka etymologii. 2. Pol. pokrzywnik 'bękart'*, „Prace Filologiczne” XIV, Warszawa, s. 599–606.
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego* 2003, red. S. Dubisz, t. I–V, Warszawa.
- Vasmer – М. Фасмер 1964–1973, *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с немецкого и дополнения О.Н. Трубачева, I–IV, Москва.
- Znaki 2006 – В. Жайворонок 2006, *Знаки української етнокультури. Словник – довідник*, Київ.